



Fecr Yayınları: 664

HADİS KİTAPLARINI KORUMA ÇABALARI
ZABTÜ'L-KİTÂB
(Hicrî II-V. Asır)

Dr. Abdullah ÇELİK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Editör
Muhammed Talha KILIÇ

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Mart 2023

ISBN: 978-625-6436-11-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

HADİS KİTAPLARINI
KORUMA ÇABALARI

ZABTÜ'L-KİTÂB

(HİCRÎ II-V. ASIR)

Dr. Abdullah ÇELİK

Ankara 2023

Abdullah ÇELİK

1983 yılında Ankara'da doğdu. Ankara'da tamamladığı ilk ve orta eğitimi sırasında klasik Arapça eğitimine başladı ve 2003 yılında Siirt Tillo'da dil eğitimini tamamlayarak ilmi icazetini aldı. Aynı yıl Şam Fethü'l-İslâm Üniversitesinde eğitime başladı ve 2007 yılında mezun oldu. Bu süreçte Yemen Daru'l-Mustafa İslam Enstitüsünde de bir müddet eğitim aldı. 2007 yılında Şam Fethü'l-İslâm Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Bu süreçte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2011 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis alanında başladığı doktora çalışmasını, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* başlıklı teziyle Prof. Dr. Bünyamin Erul danışmanlığında 2017 yılında tamamladı. 2012-2013 yıllarında Eskişehir Osmaniye Üniuersitesi İlahiyat Fakültesinde Arapça Öğretim Görevlisi, 2013-2018 yılları arasında ise Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Hadis Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Halen aynı üniversitede Hadis Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

RESİMLER	9
ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	13
1. Yöntem	14
2. Problem	15
3. Kavramsal Çerçeve	20
3.1. Zabt	20
3.2. Kitap	24
3.3. Kapsam	24
3.4. Önceki Çalışmalar	25

BİRİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM HADİS İLMİNDE ZABTU'L-KİTÂB	29
1. İslam Öncesi Arap Kültüründe Sözlü ve Yazılı Rivayet	29
2. İslam Sonrası Arap Kültüründe Sözlü ve Yazılı Rivayet	31
3. Hadislerin Yazımı ve İlk Sahifeler	34
4. Hadislerin Naklinde Yazılı Rivayete Geçiş	37
5. Hadis Yazımında Alınan Tedbirler	44
5.1. Yazım Aletlerinin Titiz Kullanılması	48
5.2. İnce Yazının Tercih Edilmemesi	49
5.3. Tahkik Hattının Diğer Hat Çeşitlerine Tercih Edilmesi	50
5.4. Noktalama İşaretlerinin Önemi	51
5.5. Mühmelin Zabtı	54
6. Hadis Kitap Türleri	55
6.1. Sahife/Nüsha	59
6.2. Etrâf	64
6.3. Atik (Eski) Asıllar	65
6.4. Tasnîf (Musannefler)	69
6.5. Müsnedler	75

7. Hadis Kitaplarında Görülen Hata ve Düzeltmelere Dair	
Kavramlar -----	79
7.1. Lehak/tahrîc (التخريج/اللاحق)-----	81
7.2. Havâşî (الحواشي) -----	83
7.3. Tashîh (التصحیح)-----	85
7.4. Tazbib/Temrîz (التمريض/التضبيب)-----	86
7.5. Darb/Kaşf/Mahv/Hak (الحك/الكشط المحو/الضرب)-----	89
7.6. Tahvîk (التحويق)-----	93
8. Hadis Usûlünde Kitapların Korunmasına Katkı Sunan	
Kavramlar -----	96
8.1. İcâzet (الإجازة) -----	97
8.2. Münâvele (المناولة) -----	104
8.3. Mükâtebe (المكاتبة) -----	108
8.4. İ'lâm-----	110
8.5. Vasiyet -----	112
8.6. Vicâde (الوجادة)-----	113

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KİTAPLARININ MUHAFAZASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEMLER ----- 117

1. Kitapların Muhafazası İçin Alınan Tedbirler-----	117
1.1. Semâ ve Kırâat Kayıtları -----	121
1.2. Semâ Esnasında Yazı İçin Alınan Önlemler-----	132
1.2.1. İmlâ Meclisleri-----	132
1.2.1.1. Müsmî'/Mümlî-----	134
1.2.1.2. Müstemlî-----	136
1.2.2. Kâriu'l-asl-----	142
1.2.3. Semâ Kâtibi-----	143
1.2.4. Mütalaa -----	148
1.2.5. Mukâbele/Arz -----	149
1.2.6. Müzâkere -----	158
1.3. Ödünç vermeme -----	159
1.4. Mühürleme-----	163

1.5. İmhâ etme -----	168
1.6. Tashîf /Tahrîf'e Karşı Alınan Önlemler -----	175
1.7. Verrâk ve Nessâhların Hadis Kitaplarının Korunmasındaki Katkıları -----	177
1.8. Kitap Hırsızlığı ve Buna Karşı Alınan Önlemler -----	182
1.9. Kitapların Doğru Nakli İçin Yazılan Eserler -----	187
1.10. Kitap Yazımında Kullanılan Aletler -----	190
1.10.1. Tabletler (Elvâh) -----	192
1.10.2. Kemik -----	194
1.10.3. Deri -----	197
1.10.4. Parşömen (Rakk) -----	198
1.10.5. Papirus (Kirtâs) -----	201
1.10.6. Kâğıt (Varak) -----	204
1.10.7. Mürekkep -----	208
1.10.8. Kalem -----	210
2. Kitabın Müellife Aidiyetinin Tespiti -----	212
2.1. Müellifin El Yazısının Tespiti -----	213
2.1.1. Kitabın Müellife Muttasıl Bir Senedle Ulaşması	215
2.1.2. Semâ Kaydı ve İcâzetlerle Tespit -----	215
2.1.3. Tarihle Tespit -----	217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTAP ZABTİNİN HADİS İLMİNE ETKİLERİ -----	219
1. Kitap Zabtnının Hadis İlmine Etkileri -----	219
1.1. Kitap ve Ezberden Yapılan Hadis Rivayetlerinin Karşılaştırılması -----	223
1.1.1. Kitap ve Ezberin Doğru Olması -----	224
1.1.2. Kitabın Ezbere Tercih Edilmesi -----	225
1.1.3. Ezberden Rivayetin Kitaba Tercih Edilmesi ---	228
1.2. Ezber ve Hafızanın Birbirlerine Tercih Edilmesindeki Kriterler -----	230
1.3. Râvinin Ezberinden veya Kitabından Rivayet Ettiğini Tespit Etme Yöntemleri -----	237

1.4. Hadisçinin Kitabından Rivayetlerinde Zayıf Sayılmasının Sebepleri -----	242
1.4.1. Dikkatsizlik (Gaflet) -----	242
1.4.2. Kitapta Bir Kusur Olması -----	244
1.4.3. Hatalı asıldan yazmak -----	244
1.4.3.1. Kitapta eklemeler ve değişiklikler yapılması --	245
1.4.3.2. Semâ ile yazım arasında uzun zaman geçmesi	245
1.4.3.3. Yazım hatalarından kaynaklanan kusurlar ----	247
1.4.3.4. Râvinin kitabında hâdislerin karışması -----	248
1.4.3.5. Kitapta çok tashîf olması -----	249
1.4.3.6. Kitabın bir kısmının veyahut tamamının kaybolması -----	250
1.4.3.7. Hadisçinin başkasının kitabından hadis rivayet etmesi -----	253
1.4.3.8. Kitaptan rivayet etmeye bağlı kalmamak ----	258
1.5. Kitap ve Ezberden Rivayetin Râvi ve Metne Etkisi -----	259
1.5.1. Kitap ve Ezberden Rivayetin Sened Üzerindeki Etkileri -----	260
1.5.2. Kitap ve Ezberden Rivayetin Metin Üzerine Etkileri -	263
1.6. Telkinin Râvinin Ezber ve Kitaptan Rivayetine Etkisi --	266
1.7. İhtilatın Râvinin Kitabından Rivayetine Etkileri -----	273
1.8. Fakih Olmayanın Ezberinden Rivayeti -----	275
1.9. Fakihin Ezberinden Rivayeti -----	277
1.10. Râvinin Hadisini Kitabından Veyahut Ezberinden Rivayet Ettiğini Bilmenin Yararları-----	278
1.11. Râvinin Kitaptan Rivayetini Bilmenin Yararları-----	283
SONUÇ -----	287
EKLER-----	293
KAYNAKÇA -----	297
DİZİN-----	321

RESİMLER

Resim 1	50
Resim 2	63
Resim 3	69
Resim 4	83
Resim 5	83
Resim 6	84
Resim 7	86
Resim 8	88
Resim 9	88
Resim 10	91
Resim 11	92
Resim 12	93
Resim 13	95
Resim 14	95
Resim 15	99
Resim 16	107
Resim 17	110
Resim 18	116
Resim 19	124
Resim 20	126
Resim 21	134
Resim 22	144
Resim 23	148
Resim 24	151
Resim 25	157
Resim 26	157
Resim 27	166
Resim 28	167
Resim 29	168
Resim 30	193
Resim 31	195
Resim 32	195

Resim 33	196
Resim 34	200
Resim 35	203
Resim 36	204
Resim 37	208
Resim 38	293
Resim 39	294
Resim 40	295

ÖN SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İnsanlık tarihinin sonu, insanların ölümüyle değil daha çok kültür ve medeniyet değerlerinin yok edilerek talan edilmesiyle gerçekleşir. İslâm tarihinde medeniyetimizin kurucu âlimleri, kültür mirasımızı karşılık beklemeden İslâm'ın ilme ve ilmin korunmasına göstermiş olduğu teşvikle korumuşlardır. Bu mirasın günümüze ulaşması için tahayyül edilemeyecek çaba ve emek sarf etmişlerdir. İslâm kültür mirası için kitaplar ise bir temel taş konumundadır. İslâm âlimleri kitapların korunması için zorlu yolculukları, maddi sıkıntıları ve uzun süren ders halkalarında sabır ve metaneti göze almışlardır. Bu yolla dünya kültürü için en büyük kitap hazinelerini oluşturmuşlardır.

Bu gerçeğin yanında hadis ilminin farklı alanlarında yazılmış eserlerin satır aralarında hadisçilerin kendi kitaplarını imhâ ettiklerine dair birtakım bilgilerin bulunduğu görülmektedir. Okumalarım sırasında bu husus dikkatimi çekti ve *Erken Dönemde Kitaplarını İmhâ Eden Hadisçiler ve Bunun Hadis İlmine Etkileri*¹ başlıklı bir ilmi makale yayınladım. Bu çalışmanın sonucunda bazı hadisçilerin hadisleri korumak niyetiyle kitapların imhâ ettikleri sonucuna ulaştım. Böylece hadisçilerin kitaplarını korumak amaçlı hangi önlemleri aldıkları benim için merak konusu oldu. İşte elinizdeki eser bu merak sonucu vücuda geldi.

Bu eseri kaleme almamda ve ilim hayatına beni yönlendirmede büyük emekleri olan anne ve babama, karşılıksız olarak

¹ Abdullah Çelik, “Erken Dönemde Kitaplarını İmhâ Eden Hadisçiler ve Bunun Hadis İlmine Etkileri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXII/42 (2020), 373-400.

bana emek harcayan tüm hocalarıma ve bu süreçte devamlı desteklerini eksik etmeyen eşim ve çocuklarıma teşekkürlerimi borç bilirim. Çalışmamızı emek verip inceleyen ve gerekli düzeltmeleri yapan Hüseyin Akyüz, Süleyman Kaya, Abdullah Çan, M. Ali Büyüksoylu ve Muhammed Talha Kılıç'a müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Abdullah ÇELİK
Bolu 2023 (1 Ramazan 1444)